

Олег Мазяр

Житомирський державний університет імені Івана Франка

доктор психол. наук,

професор кафедри соціальної та практичної психології

**ВЧИНОК ЯК ОСЕРЕДОК ПСИХІЧНОГО У СИСТЕМІ НАУКОВИХ
ПОГЛЯДІВ І.О. СІКОРСЬКИЙ**

Категоріальний апарат психологічної науки у кінці XIX – початку XX століття ще не був достатньою мірою розроблений, щоби міцно «зав'язувати концептуальні вузли», які витримають перевірку часом. Власне, це спричинило першу кризу у психології, оскільки не була вирішена ключова методологічна проблема – співвідношення фізіологічного та психологічного (психофізична проблема). Проте це зовсім не означає, що вчені не здійснювали спроби віднаходити системотворні одиниці, дарма що у ширшому, ще міжпонятійному дискурсі, де вони набували первинної, подекуди непереконливої операціоналізації через метафори та метафізичні концепти. По суті це період нарощування емпірично-фактологічної маси психологічної науки та пошуку економних форм їхнього осмислення. Тому досить часто оригінальні ідеї виявлялися щодо сучасних вимог у некоректному змісті та форматі, оскільки за емпірикою здебільшого стояли ще рефлексивні потуги пояснити той чи інший психологічний феномен (у межах інтроспективного методу). Саме потужний розвиток та інтеграція психофізіології були покликані об'єктивувати пояснювальну базу психологічної науки.

Яскравим прикладом ученого, який знаменував собою етап складного переходу психології від умоглядних теорій до емпіричних концепцій, що ґрунтуються на результатах психофізіологічних експериментів [3] та етнопсихології, був І.О. Сікорський (1842-1918). Він не лише перебував в авангарді розвитку психологічної науки – чи не першим у світі спланував і провів суто психологічний експеримент (1878), – а й запропонував шлях розробки проблем диференційної психології, зокрема, проблем обдарованості, таланту та геніальності. На основі теорії асоціативних зв'язків психічних та

фізіологічних елементів (А. Бен, В. Вундт, Г. Гефдінг, Т. Рібо), локалізаційної теорії мозкової діяльності (Ф.Й. Галль, П. Флексіг) та псевдонаукової концепції расової, національної та індивідуальної спадковості (Ж.-Б. Ламарк, Ч. Дарвін, Г. Спенсер, Ф. Гальтон), він розвивав власну концепцію індивідуальності, що дозволяла системно та цілісно (наскільки була розроблена тогочасна методологія), а не поелементно вивчати проблему особистості. У зв'язку з цим ним вирішувалося питання розвитку обдарованості і так званої дегенерації особистості. Зокрема, обдарованість трактувалася, відповідно до *прояву вчинкової активності*. В інтерпретаційних схемах І.О. Сікорського обдарованість виступає своєрідним життєвим учинком.

Відтак можна провести паралелі між науково-психологічним дискурсом І.О. Сікорського й сучасними психологічними теоріями, зокрема, вчинковим підходом В.А. Роменця. Цей підхід полягає у тому що на макрорівні «у вчинку як вузловому осередку буття виявляється активна творча взаємодія людини і світу», а саме буття «розкривається як всезагальний вчинок, відносно якого і людина, і сам «великий світ» постають у певному розумінні залежними феноменами» [5, с. 26]. Тому при вивченні особистісних феноменів вчинок розглядається як одна з основних ланок, осередком будь-якої форми людської діяльності. Отже, основними компонентами вчинку стають ситуація, мотивація, дія та післядія [2].

І.О. Сікорський у своїй великій науковій спадщині акумулював не лише знання про психологічні основи вчинку як саме того осередку, що здатен «концентрувати в собі потенціал самотворення, виступати джерелом саморуху системи психіки в цілому, «обслуговувати» її різні рівні та елементи» [1, с. 161], а й вельми широко, багатогранно аналізувати його крізь призму історії, суспільно-політичних подій і надто суспільно-громадського життя. Так само як неможливо відокремити внутрішній вчинок від зовнішнього в анонсованому підході, так само неможливо відокремити І.О. Сікорського як ученого від І.О. Сікорського як громадського діяча. Втілюючи у життя власні переконання, подекуди неоднозначні, він співвідносить теорію – своє ідеальне тло – з

практикою – своїм матеріальним тлом. Власне його психологічна концепція формувалася довкола питання становлення учинків.

В концепції І.О. Сікорського обдарованість безпосередньо зіставляється з учинком. Зокрема, проявляється у здатності суб'єкта долати й змінювати життєву ситуацію, відповідно до власних потреб та інтересів. В.А. Роменець зазначає: «Зміна ситуації відповідно до мотивації породжує вчинкові дію» [2, с. 48]. Особливе значення І.О. Сікорський відводить розвитку вольових якостей, які дозволяють втілити у життя, зреалізувати внутрішню програму дій. Причому ситуацію І.О. Сікорський розуміє широко, оскільки до об'єктивних соціальних умов зараховує генетично зумовлені схильності, що, втім, мають національно-расові ознаки. Прикладом може слугувати психологічний аналіз О.С. Пушкіна, І.М. Балинського, Ф.П. Гааза та інших, хто спромігся «знівелювати» свої вроджені національно-расові обмеження для розвитку таланта. Звісно, така теза щодо генетичної обумовленості поведінки не відповідає сучасним положенням психологічної науки, проте відбиває наукові погляди загальноприйнятті наприкінці ХІХ століття.

По суті у цьому виході за межі «генетично спонукальної» ситуації стоїть перманентна боротьба мотивів і прийняття рішення як мотиваційне самовизначення. «Прийняття рішення, – пише В.А. Роменець, – це водночас інтелектуальний, емоційний та вольовий процес» [2, с. 49].

І.О. Сікорський констатує групові й індивідуальні відмінності в залежності від переважання, розвитку чи дегенерації тої чи іншої особистісної підструктури, а також наголошує на необхідності їх гармонійного розвитку. Фактично він пише про здатність приймати рішення виважено (інтелектуальний аспект), з адекватними почуттями (емоційний аспект). Долаючи у такий спосіб мотиваційну роздвоєність, суб'єкт повинен проявити високий рівень вольових зусиль, щоби зреалізувати мету, спрямовану на задоволення потреб. У цьому проявився волонтаризм І.О. Сікорського: для нього дійовий компонент є найбільш значимим. Саме дія як певний об'єктивний факт інтегрує вчинок, опредмечує його.

Не дивно, що І.О. Сікорським вчинок визначався тими ж категоріями, що й для В.А. Роменця: вчинок «завжди моральний, когнітивний, естетичний» [2, с. 50]. Зокрема, саме до високого морального розвитку М.І. Пирогова [4], М.В. Гоголя апелює І.О. Сікорський, коли вивчає причини їхньої обдарованості. Через естетичні ознаки у своєму фізіогномічному вченні він намагається показати кореляцію зовнішньо прекрасного і внутрішньо шляхетного, талановитого, а також провести паралелі між особистісною деградацією людини та її так званими демонічними рисами людини.

Література:

1. Основи психології: підручник / За заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. Київ : Либідь, 2002. 632 с.
2. Роменець В. А. Історія психології: XVII століття. Епоха Просвітництва: навч. посібник. Київ : Либідь, 2006. 1000 с.
3. Сикорский И. А. Даровитость и талантливость в свете объективного исследования по данным психофизиологических коррелятивов. Киев : Тип. С. В. Кульженко, 1912. 30 с.
4. Сикорский И. А. Н. И. Пирогов, как мыслитель и человек: (Речь, сказанная проф. Университета Св. Владимира И. А. Сикорским 13 ноября 1910 г. в день празднования столетия рождения Пирогова). Киев: Типография С. В. Шульженко, 1910. 15 с.
5. Татенко В. О., Титаренко Т. М. Володимир Андрійович Роменець (1926-1998): життя як вчинок і подія / Роменець В. А., Маноха І. П. Історія психології XX століття / Вст. ст. В. О. Татенка, Т. М. Титатренко. Київ : Либідь, 1998. 992 с.